

УДК 81

DOI 10.31494/2412-933X-2018-1-5-87-92

Найда А. М.,

кандидат філологічних наук,
Дніпровський державний технічний університет,
м. Кам'янське, Дніпропетровська область
slavna551@gmail.com

БАГАТОРІВНЕВІСТЬ ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ ЯК ВЕРБАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ

Анотація

У статті розкрито поняття “мова права”, її функції та специфічні ознаки, сферу функціонування, основні функціонально-стилістичні різновиди юридичного мовлення. Досліджено функціонування мови права, типологічну специфіку правових текстів, закономірності використання мовних засобів у юридичному тексті з урахуванням його функціонально-стилістичних особливостей, що створює необхідну науково-теоретичну базу для вирішення низки багатьох прикладних завдань у сфері правотворчості і правозастосування.

Ключові слова: мова права, текст, функціонування мови права.

Summary

The article deals with the concept of “legal language”, its functions and specifics, the functioning, the basic functional and stylistic varieties of legal texts. The functioning of legal language, the typological specific character of texts, the regularities of the linguistic means use in the legal text, taking into account its functional-stylistic features, which form the necessary scientific and theoretical basis for solving a number of applied tasks in the field of lawmaking and exercise of right have been studied.

Key words: the legal language, text, functioning of the legal language.

Інтенсивні трансформаційні процеси у Центрально-Східній Європі, безпосереднє сусідство України з європейськими державами та намагання наблизитися до єдиної європейської системи права вимагають необхідних змін у системі чинного законодавства і врегулюванні правових відносин в Україні. Саме тому питання формування українського наукового мислення в юридичній царині набуває великого значення, оскільки регулятивом усіх сфер суспільного життя є право.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що вивчення функціонування мови права, типологічної специфіки правових текстів, закономірностей використання мовних засобів у юридичному тексті з урахуванням його функціонально-стилістичних особливостей створює необхідну науково-теоретичну базу для вирішення низки багатьох прикладних завдань у сфері правотворчості і правозастосування.

Мета нашої статті – дослідити специфіку формування українського наукового мислення в юридичній царині.

Мова права є надзвичайно важливим фактором проведення в життя державної волі. Українська мова є офіційною мовою, мовою державної влади, засобом передачі інформації про зміст правових приписів. За допомогою мови думка законодавця оформлюється і стає придатною для зовнішнього використання. Мова безпосередньо не впливає на зміст законодавства, але ступінь досконалості, точність і ясність закону значною мірою залежать від мови, якою він написаний, від рівня розвитку мовних норм. Довготривале функціонування в українському законодавстві й судочинстві не лише української, але й російської мови зумовлює сьогодні поняттєву неузгодженість термінів, що призводить до неточності формулювань.

Питання юридичної термінології актуальні як на теоретичному рівні, так і у практичних аспектах реалізації. На потребу нагального впорядкування україномовного поняттєвого апарату юриспруденції та подальшого дослідження питань юридичної термінології звернули увагу українські мовознавці та юристи: О. Сербенська (історія становлення мови права), Г. Онуфрієнко і Н. Руколянська (словотвір), С. Головатий, Ю. Зайцев та І. Усенко (загальна характеристика мови законодавства), Н. Артикуца, Ю. Прадід (теорія юрислінгвістики), Б. Стецюк (карно-процесуальна лексика), І. Гумовська (словотвір і семантико-функціональні аспекти юридичної терміносистеми), С. Кравченко (стиль законодавства), В. Демченко та М. Леоненко (функціонування юридичної термінології), І. Кочан і А. Токарська (культура юридичної мови), а також Г. Їжакевич, О. Копиленко, В. Радецька, В. Сімонок, З. Тростюк (лінгвістичні характеристики юридичних термінів) та ін. Поділяємо міркування Н. Артикуци про те, що юридична мова як соціально та історично сформована сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматико-стилістичних) являє собою поліфункціональну, відкриту і багаторівневу систему. Будучи складною поліфункціональною підсистемою літературної мови, мова права виконує низку функцій, серед яких є базові (загальномовні) і специфічні: 1) номінативна (називання правових реалій і понять); 2) гносеологічна (знаряддя й спосіб правового пізнання, оволодіння суспільно-правовим досвідом); 3) аксіологічна (правової та морально-етичної оцінки); 4) комунікативна (спілкування); 5) регульовально-волюнтативна (правове регулювання людської поведінки та суспільних відносин через волевиявлення суб'єкта права та вплив на правосвідомість); 6) культурноносна (збереження й передачі правового знання та правової культури); 7) естетична (мовностилістична довершеність тексту закону як еталон для усіх юридичних документів). Багаторівневність мови права як системи простежується насамперед на функціонально-стилістичному рівні. Маючи широку й відкриту сферу

побутування, мова права характеризується функціонально-стильовою та жанрово-стильовою неоднорідністю.

Як і будь-яка інша сфера суспільного життя, юриспруденція не може існувати без особливої термінології, яка спеціально вироблена законодавцем для регулювання суспільних відносин. Загальновживані терміни, які мають в нормативному акті більш вузьке, спеціальне значення більш точно визначають потрібне поняття, порівняно із загальновживаними юридичними термінами. Таких термінів у нормативних актах багато, вони становлять кістяк юридичної термінології, несуть основне змістове навантаження у законодавстві. Спеціальні юридичні терміни, як правило, лаконічно й відносно точно визначають поняття, яке використовується в юриспруденції: *судимість, підсудний, потерпілий, свідок, позивач, дізнання, слідчий* тощо.

У юридичній термінології функціонує велика кількість спеціальних термінів, значення яких не завжди можна пояснити з позиції лінгвістики. Застосовуються вони для позначення певних понять і тільки в юриспруденції.

Спеціальні юридичні терміни – це слова чи словосполучення, які позначають поняття, що відображають специфіку державно-правових явищ: *правовідносини, юридична особа, позов, законопроект, неправдиве свідчення, речовий доказ* тощо.

Унаслідок постійного розвитку держави і права еволюціонує і термінологічний словник. У його складі, крім активно вживаних слів, існують і слова, що вийшли з активного вжитку – історизми, архаїзми (*прокуратор, тестамент, війт*) та неологізми – терміни, якими іменуються нові поняття і явища (*ядерне право, міжнародний тероризм, екологічно-небезпечне поводження*).

Отже, мовно-термінологічна компетентність – найістотніша складова (сутнісно-категоріальна основа) загальної фахової компетентності правника. Вона полягає у вільному володінні фаховою термінологією, вмінні правильно тлумачити і визначати терміни, самостійно і кваліфіковано розв'язувати труднощі вживання термінів. Адже брак такої компетентності у представників правничої професії може мати свої наслідки. Серед проблем юридичної термінології певне місце відведене синонімії та омонімії. Синоніми – це слова, різні за звучанням, близькі за значенням, але різняться змістовим, емоційним і стильовим відтінками. Наприклад: *процент – відсоток; сильний – могутній; стислий – короткий, лаконічний; авторитет – престиж, репутація, вплив, повага; суспільний – громадський; ввічливість – чемність; громадянський – цивільний; провадження справи – ведення справи* тощо. У тексті документа використовується одне із слів, а не весь синонімічний ряд. В українській юридичній термінології синонімія є поширеним явищем. У мові права існує чимало різних мовних позначень

одного й того самого поняття, наприклад: *державна мова – офіційна мова, тягар доказування – обов'язок доказування, позбавлення волі – ув'язнення, залучати до злочинної діяльності – втягувати у злочинну діяльність* тощо.

При використанні синонімів потрібно зважати на такі правила функціонування синонімів:

– не допускається взаємозаміна синонімів, особливо коли одне слово є запозиченим, інше – власне українським (*контракт – угода*);

– слово треба використовувати з точним урахуванням відтінків значень: (*авторитет – престиж*);

Таким чином, синоніми припускають одне і те ж саме чи близьке поняття, які позначаються різними термінами, омоніми, навпаки, мають різні поняття, словесно звучать однаково. У мові законодавства проблеми синонімії й омонімії тісно переплітаються між собою і потребують спеціального розгляду.

Отже, при підготовці та застосуванні правових актів синоніми повинні повністю збігатися за змістом і не мати смислових чи будь-яких інших відтінків, наприклад *підприємницьке законодавство – законодавство про підприємництво, транспортні засоби – засоби транспорту* тощо. Так само збігаються повні найменування загальноприйнятих скорочень, наприклад *Міністерство внутрішніх справ – МВС, Міністерство юстиції – Мін'юст*.

На сьогодні у правових актах часто бувають відхилення від норми використання термінів, особливо в актах різної юридичної сили. У забезпеченні єдності вирішальну роль має лексика законів, указів, постанов. Акти цих рівнів вирішують проблеми синонімів значною мірою однорідним способом, що є строгою ієрархією супідрядних актів. Не всі синоніми однаково поширені в усіх її функціональних стилях, тобто вони можуть розрізнятися між собою стильовим співвідношенням. На цій підставі їх поділяють на дві групи:

1) синоніми загальноповживані: *повідомлення – оповіщення, рапорт – донесення, екзамен – іспит* тощо. Такі синоніми поширені лише в діловому стилі;

2) синоніми, співвіднесені з якимось певним функціональним стилем: загальноповживані слова *захисник, оборонець*, а синонім до них – *поборник* використовуються в ораторському мовленні.

Таким чином, проблеми синонімії посідають важливе місце при індексації змісту нормативних актів, утворенні пошукових зразків документів, отриманні й обробці правової інформації.

Водночас не тільки синонімічні, а й однакові слова – омоніми можуть сприйматись і використовуватись законодавцем у різних значеннях, мати різний зміст. Тому не можна залишати поза увагою визначення в ряді нормативних актів смислу понять, які для іншої групи можуть бути

іншими. Одночасне розуміння термінів у міжнародних договорах забезпечується роз'ясненням їх у самому тексті визначень. Виникає, таким чином, зв'язана з синонімами проблема омонімів, що також має своє юридичне значення. Прикладом може бути слово *майно*, передбачене різними галузями законодавства, у значенні: а) державного; б) профспілкового, в) рухомого й нерухомого; г) яке підлягає вилученню з опису при накладенні арешту.

Кожне з названих, а також інших наповнень правового поняття *майно* містить різний набір предметів, речей і водночас відповідає чи не суперечить майну як сукупності речей, матеріальних цінностей, що знаходяться в будь-чиєму володінні.

З омонімами відбувається дещо аналогічне до синонімів. Для прикладу візьмемо не відтінок, а різні поняття, виражені однаковим словом: *група ризику* і *група крові*, *мова прокурора* і *мова як суспільне явище*, *термін як поняття в галузі науки* і *термін – момент, проміжок часу виконання чогось*.

Отже, омонімія – закономірне явище мови, і не випадково в процесі розвитку лексичної системи української мови з'являються й вільно використовуються омоніми різного типу.

Не менш цікавим є питання паронімії юридичних термінів. Наведемо приклади: *виборний* – *виборчий*, *засвідчення* – *посвідчення*, *особовий* – *особистий*, *наступний* – *подальший*, *афект* – *ефект*, *линнути* – *риннути*, *мимохідь* – *мимохить*, *талан* – *талант*, *варта* – *вахта*, *розбещений* – *розпещений* тощо. Основну групу паронімів складають слова, що семантично поєднані між собою, частково збігаються морфемним складом, близькі за походженням: *важкий* – *тяжкий*, *повінь* – *повідь*, *прилазити* – *пролазити* тощо. Незначна різниця у вимові паронімів спричиняє труднощі у їх засвоєнні, призводить до помилок, зокрема до неправильної заміни одного слова іншим. Паронімічні відношення поєднують пари слів. Явище паронімії вимагає точного знання значень і адекватного їх вживання. При створенні юридичного тексту варто звертати увагу на особливості функціонування паронімів у діловому мовленні, де неприпустимо вживання замість належного слова його пароніма, адже це може призвести до непорозуміння або взагалі до перекручування інформації. Явище паронімії вимагає точного знання значень і адекватного їх вживання. При створенні юридичного тексту варто звертати увагу на особливості функціонування паронімів у діловому мовленні, де неприпустимо вживання замість належного слова його пароніма, адже це може призвести до непорозуміння або взагалі до перекручення інформації.

Наприклад:

Адресат (одержувач) – *адресант* (відправник),

Особливої уваги вимагає стиль юридичних документів, який характеризується особливими нормами, визначеною сукупністю характерних мовних засобів. З одного боку, стилістична норма правової мови перебуває під впливом нормативності самого права, з іншого – вона не може відступати від норм літературної мови, від її лексичних та граматичних норм, бо тоді мова юридичних документів перестане бути засобом спілкування в галузі права.

Із усіх ознак для правової мови найбільше значення має точність, доступність, ясність викладу. Точність законодавчого стилю – це органічна єдність між думкою та словом законодавця.

Для законодавчого тексту характерними є прості й зрозумілі терміни, короткі фрази, які легко сприймаються, відомі звороти, що широко використовуються. Точність і ясність стилю юридичного документа визначають й усі інші, другорядні його ознаки – зрозумілість тексту, стислість, граматична правильність тексту, послідовність і логічність мовлення тощо.

Мові юридичних документів властива послідовність і логічність викладу, вмотивованість висновків, однозначність змісту.

Таким чином, юридична мова як соціально та історично сформована сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматико-стилістичних) являє собою поліфункціональну, відкриту і багаторівневу систему.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія : навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / Н. В. Артикуца ; Нац. ун-т "Києво-Могилян. акад.", Центр інновац. методик правничої освіти. – К. : СтилоС, 2004. – 234 с.
2. Головащук С. І. Українське літературне слововживання : словник-довідник / С. І. Головащук. – К. : Вища школа, 1995. – 319 с.
3. Етимологічний словник української мови : [у 7 т.] / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / уклад. Р. В. Болдирев та ін.]. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 1. – 1982. – 600 с.

Стаття надійшла до редакції 12 квітня 2018 року